

Összeesküvés a Csepel-szigeten, a lórévi szerbek, mint nemzetbiztonsági kockázat a két világháború között

Tarján G. Gábor¹

Absztrakt: A két világháború között az utódállamokhoz köthető magyarországi nemzeti-ségek körében hatott az anyaországból irányított nacionalizmus. Így volt ez a szinte teljesen szerbek által lakott Lórév lakossága körében is, akik közül többen próbáltak meg optálni legálisan és illegálisan. Nemcsak magyarok és szerbek között alakult ki ellentét, hanem a szerbeken belül is az anyaországhoz húzók és a Magyarországhoz hűségesek között is. Lényegtelennek tűnő apró ügyek mérgezték a közösség légkörét, de ezt annyira súlyosnak ítélték meg a közigazgatásban, hogy a rendőrség és csendőrség is magas szinten foglalkozott vele.

Kulcsszavak: szerb bevándorlások, külpolitika, lórévi szerbek, optálás, nacionalizmus, ortodox egyház, rendőrség és csendőrség,

Abstract: Between the two world wars, nationalisms linked to the successor states in Hungary were influenced by nationalism directed at the motherland. This was the case with the people of Lórév, who were almost completely Serbs, many of whom tried to opt out legally and illegally. There was not only conflict between the Hungarians and the Serbs, but also the Serbs within the Serbs and the faithful to Hungary. Small, seemingly tiny things poisoned the atmosphere of the community, but it was considered so serious in the administration that police and gendarmerie had dealt with it at a high level.

Keywords: Serbian immigrants, foreign policy, Serbs from Lórév, optin (nationality change), nationalism, Orthodox Church, police and gendarmerie,

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, egyetemi docens, ORCID azonosító: 0000-0003-2780-452X

Szerb bevándorlások Magyarországra

A szerbek a 12. században kerültek kapcsolatba a magyarokkal, amikor II. (Vak) Béla feleségül vette I. Uros szerb nagyzsúpán lányát, Jelenát (Ilona). Az uralkodó feleségének ajándékozta Csepel-szigetet, ahol Ilona szerb szolgáit telepítette le. Az 1389. június 15-i rigómezei csatában Szerbia elvesztette függetlenségét, s ennek következtében a szerbek – valamint a bunyevácok – a fél évezredes török megszállás alatt több hullámban menekültek a Magyar Királyság területére. Megkezdődött a 18. századig tartó „nagy szerb kivándorlás”, szerbül: „Velika seoba Srba”, amit a szerb történetírás szimbolikus jelentőségűnek tart. I. Ulászló király a 15. század első felében telepített Csepel-szigetre, a mai Ráckevére, (Lórév „szomszédja”) szerbeket. 1428-ban a branicsevói és galambóci várak elvesztése után újabb nagyszámú szerb menekült érkezett Magyarországra és részben Szentendrén telepedtek le.

Miután 1459-ben elesett Szendrő és ezzel Szerbia, Brankovics István és Brankovics Vuk vezetésével a Bácskába, Csongrádba, a Szerémségbe, Temes vármegyébe és Kevébe újabb szerb bevándorlók érkeztek. *„A spontán és szervezett betelepedést tovább ösztönözte, hogy 1481-ben Mátyás felmentette a rácokat a katolikus egyháznak fizetendő adó alól. Minden bizonnyal ennek is szerepe lehetett abban, hogy a király egyik levele szerint 1479 és 1483 között több mint 200 000 szerb költözött az ország területére. Az újabb kutatások ezt a számadatot némileg túlzásnak tartják, s a 200 000 főt a mohácsi csatát megelőzően a teljes magyarországi szerb népességre vonatkoztatják.”*²

A 16. században Bács megyét összefüggő szerb településhálózat fedte le, és ez elmondható a Szerémségi területekről, a Tisza – Maros közéről és az Erdélyi Fejedelemség és Szlavónia között fekvő területekre is.³ 1570-ben a szerb terjeszkedés kiterjedt még Maros jobbparti részére is. Emellett a törökök minden módon támogatták a szerbek megtelepedését a Duna-menti részeken. A 16. században szinte teljes mértékben megmerevedett a Maros vonalának Dunáig való meghosszabbításában a szerb etnikai határ.

1686-ban Petrovics Novák hadvezér 5000 embere telepedett át török területről, többek között Baján vállaltak fegyveres szolgálatot. (Egy évvel később a katolikus szerbként emlegetett, de napjainkban - az ugyanekkor beköltöző sokáccal együtt – horvátokhoz sorolt bunyevácok telepedtek le nagyobb számban.)

1690-ben a kancellária a császári csapatok támogatását kérte a szerbektől a törökök ellen. Lipót császár megígérte, hogy kudarc esetén letelepedhetnek Magyarországon, saját vezetőik irányítása mellett kiváltságokat kapnak, diplomákat építhetnek és saját vallásuk szerint élhetnek.⁴ A hadjárat eredménytelennek

² Kitanics M. (2016) 68. o.

³ Szakály F. (1991) 21. o.

⁴ Uralkodói levél: 1690. április 6. és augusztus 21.

bizonyult, ezért 1690-ben Magyarországra érkezett az utolsó és legnagyobb szerb bevándorló csoport, több ezer család.⁵ Vezetőjük a koszovói területek nagy befolyással bíró vallási vezetője III. Arsenij e Čarnojevi (Csernojevics Arzén) ipeki pátriárka volt.

Szerbia török megszállása után az ortodox egyház fogta össze a szerbeket és biztosította a jogfolytonosságot. „A 16. században joghatósága alá vonta Magyarországon a szerblakta területeket egészen Budáig, vagyonával pedig lehetővé tett e a szerb iskolák fenntartását és az anyanyelvi oktatást egészen 1945-ig.”⁶ A törökök kiűzése után 1691-ben Lipót császár kiadta a szerbeknek a korábban megígért kiváltságlevelet,⁷ amivel megalapozta a szerbek nemzeti tudatát. Lipót politikai nemzetként fogadta be a szerbeket, és kollektív kiváltságokkal ruházta fel őket, amelyeket I. József (1708) és III. Károly (1713, 1715) is megerősített.

A menekült szerbek déli határra történő telepítésének folyamata a török háborút lezáró 1699. január 31-i karlócai békekötés után gyorsult fel. A Hadi Tanács, helyben pedig a német várparancsnokok által irányított drávai, al-dunai, tiszai és marosi határvidék — mintegy 20.000 határőr — megszervezése 1702-re fejeződött be. Ezáltal a szerbek az Adriai-tengertől az Al-Dunáig megszervezett határőrvidék leggyorsabban mozgósítható és legolcsóbb katonai erejét jelentették. A sáncokban, illetve az őrházakban (csárdákokban) őrködők szolgálati birtokot kaptak, illetve mentesültek a földesúri, egyházi és állami adók s a robotolás alól, kötelesek voltak viszont szállást és előfogatot adni az átvonuló katonaságnak, továbbá a várerődítési munkát végezni. (A szolgálati birtokot és a vele járó kedvezményeket csupán úgy lehetett átörökíteni, hogy a leszármazott is határőrnek állt.) A határőrök vámmentesiséget élveztek saját területükön belül, ahol a Török Birodalommal és Ausztriával folytatott kereskedelem fontos útvonalai haladtak keresztül.

A „szerb” autonóm terület létrehozása már Csernojevics tervei között is szerepelt és ezt az elképzelést a pátriárka halála utána az utóválasztáson (Krusedol 1708) is támogatták az összegyűlt szerbek. „Érdekes, hogy ebben a követelésben a leghangosabbak a budai szerbek voltak, akik egyéb kívánságaikat megfogalmazó levelükben azt is kimondták, hogy a szerbek Szlavónia és a Szerémség mellett kapják meg Bácskát és Bánátot is, hogy ott letelepedhessenek.”⁸ Azzal, hogy a 18-században a szerbek nagy része török határ mentén a szlavóniai, szerémségi, bácskai, Maros menti majd pedig a bánági határőrvidék területén összpontosult, a szerbekben mégiscsak az a nemzeti mozgalmat jelentősen befo-

⁵ A betelepülő szerbek számát különbözőképp, 40 ezer és 200 ezer fő között adja meg a szakirodalom.

⁶ Bindorffer – Dóczé – Kállai (2010), 119. o.

⁷ Uralkodói pátenst: 1691. augusztus 21.

⁸ Hegedűs A. (1992) 220. o.

lyásoló vélemény alakult ki, hogy ők területileg is önálló entitást képeznek, mert a Határőrvidék egész területe ki volt szakítva Magyarország területéből és ki volt véve a magyar törvények hatálya alól. Ugyanezt élték meg a szerbek a század folyamán megalakuló nagyikindai és Tisza menti kiváltságos kerületekben, valamint a Sajkás Kerületben és a szabad királyi városok területén is, Újvidéken, Zomborban és Szabadkán.

Lórév

A Csepel-sziget délnyugati részén fekszik Lórév (Lavra), az egyetlen szerb többségű magyarországi település. Itt húzódott valamikor a Római Birodalom határvonala, a limes, amit az itt talált római kori őrtorony és hajóroncs is igazol.

A történelemből a település neve onnan is ismerős lehet, hogy itt akasztották fel 1848. szeptember 30-án a Habsburg-párti Zichy Ödön grófot, akinek emlékéét kápolna őrzi 1859 óta. A településnek négy utcája van, az Aleksa Dundic (horvát kommunista), Arsenije Carnojevic, Kossuth Lajos és Dózsa György utca. A szerb identitás megőrzésében napjainkban is meghatározó az alsó tagozatos iskola, ahol szerb nyelven lehet tanulni, valamint az egyház, a templom.

A falu első írásos említését – latin nyelven – 1259-ből ismerjük „In portu equorum” formában. A IV. (Kun) László által 1276-ban kiadott oklevélben szerepel először a Loureu helymegjelölés. A középkorban, a török hódítás előtti időkben is lakott helyként tartották számon, amit bizonyít az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék, valamint, hogy I. Ulászló király Lórév melletti nyaralójába menekült a pestisjárvány elől.

A Török Birodalom balkáni előretörése miatt az ott élő népek közül sokan ke-restek védelmet és ideiglenes, majd később véglegessé vált lakóhelyet az északabra fekvő területeken. Az első ilyen tömeges áttelepülés Zsigmond király uralkodása idején, 1400 táján történt az al-dunai Kevi városából és a környező falvakból Csepel-szigetre, majd a török magyarországi hódításai előtt még egy menekülthullám érkezett a szerbiai területekről. A helyiek emlékezete szerint őseik Szendrő várának eleste után 1440-ben indultak el Kevevára környékéről (Smederevo és Kovin).

Az oszmán birodalomhoz tartozó budai szandzsák kovini nahijéjében⁹ fekvő Lórév lakosságát a török defterdárok a 16. században többször összeírták, feljegyezték vagyonát, a fizetendő adó összegét. A családfők száma 1546–1590 között harminc–negyven fő lehetett.

A 17. században harcok, az iszlám hatalom kegyetlenkedései miatt a balkáni szerb lakosság helyzete tovább romlott. Ez készítette arra Čarnojević Arzén pátri-

⁹ A náhije (náhije) a magyar „járás”-nak megfelelő közigazgatási egység, a szandzsák adózási és gazdasági szempontból önálló része; számuk a katonai helyzet függvényében gyakran változott.

árkát, hogy a szerb területekről elmenekülő negyvenezer családdal a Magyar Királyság határain belül keressen biztonságot. Ezt a költözésüket először átmenetinek tekintették, ám miután a karlócai béke következményeként (1699) a Duna–Tisza-háromszögben fekvő területeket a törökök megtarthatták, nyilvánvalóvá vált, hogy hazatérésről nem lehet szó.

A pátriárkával érkező családok közül – harmadik szerb bevándorlási hullám – a legtöbben a déli területekhez közel fekvő megyékben telepedtek meg, de több ezren választották Budapest környékét. *„Tököl, Szigetcsép, Szigetújfalu, Sziget-szentmárton, Szigetbecse, Lórév és Cserevics „rác” telepeseiről 1696-ban készült az első adatfelvétel. A földbevált kunyhókban, hanyagul összetákolt kalyibákban meghúzódó telepések roppant szegényes körülmények között éltek.”*¹⁰

Az egyik menekült csoport a Csepel-szigeten, Lórév mellett, Ráckeven, valamint Szigetcsépen és Tökölön kapott letelepedési engedélyt. A hely kiválasztásában szerepet játszott a főváros közelsége mellett a korábbi szerb bevándorlók utódaival való folyamatos kapcsolattartás, mert a szigeten Ráckeve kiváltságos oppidumában a törökök hódítása alatt is éltek szerbek, sőt szabadon gyakorolhatták vallásukat az 1487-ben használatba vett gótikus stílusú templomukban.

Az 1728-ban készített, országosan elrendelt összeírásban a lórévi lakosok neve és vagyoni helyzete mellett feljegyezték a földrajzi körülményeket, a gazdálkodás módozatát. Ebből kiderül, hogy a megtermelt gabonaneműek felesleges része, az eladásra szánt állatok Buda és Pest vásáraitra kerültek.¹¹ A sziget földbirtokosa Savoyai Jenő herceg volt ebben az időszakban, aki érdekelt volt a gazdálkodás mielőbbi beindításában, az elnéptelenedett területeken letelepedni szándékozó új szerb és német közösségek tagjait mindenben támogatta. Savoyai halála után a ráckevei birtok az uralkodó család tulajdonába került, s a második világháború végéig ráckevei királyi uradalom néven volt ismert.

A 19. században 26 bolgár férfi benősült a faluba, integrálódásukat, majd asszimilálódásukat a hasonló kulturális gyökerek segítették. (A bolgárok az 1688. évi csiprovciai felkelés bukása után telepedtek le Magyarországon, kiegészülve azokkal a bolgár katonákkal, akik különböző reguláris és irreguláris egységekben szolgáltak a Balkánon.)

A 20. század elején a hagyományait őrző, erős identitástudatú falu lakói továbbra is elsősorban mezőgazdaságból éltek. Az itt élők száma ebben az időben a II. József-féle 1786-os népszámláláskor jegyzett 409-ről közel hétszázra emelkedett. Az első világháborút lezáró békekötéseket követően, 1924-ben sokan innen is Szerbia javára optáltak, azaz visszavándoroltak az óhazába, anyaországba.

¹⁰ Miskei A. (2016), 188. o.

¹¹ Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása, <http://www.macse.org/society/linkek.php?id=%C3%96ssze%C3%ADr%C3%A1s>
https://library.hungaricana.hu/hu/view/PESM_Pmm_08_1/?pg=330&layout=s&query=L%C3%B3r%C3%A9v

Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság alatt nem került sor erőszakos cselekményre. A Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 2-i XXVI. rendeletében („A Tanácsköztársaság alkotmánya”) szerepel a munkás-, katona- és földműves tanácsok létrehozása, mint törvényhozói, végrehajtói és bíraskodási jogokkal felruházott néphatalmi szerv. 1919. április 7-én községi tanácsválasztást tartottak az országban, így Lóréven is, majd megalakult a helyi héttagú katona-, munkás és paraszttanács. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után többekben felmerült a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba, illetve Jugoszláviába történő repatriálás gondolata, mert ezzel az ígéretek szerint földhöz juthattak.¹² Az 1920-as években a telekaprózódás okozott megélhetési problémát, ez az óhazába történő visszatelepülést erősítette. 1924-ben Zabuković Georgije püspök szervezőmunkája révén többen a repatriálás mellett döntöttek, a megyei vezetés és a belügyminiszter között 70 lórévi munkás ügyében történt levélváltás. Több felterjesztés is érkezett a belügyminiszterhez; 1924. október 20-án a megyei alispáni hivatal jelentette, hogy a csatolt kimutatásban szereplő kivándorlók szándékosan kikerülték a magyar hatóságokat „és közvetlenül a budapesti szerb konzulátus útján szerezzék útleveleiket és szerb hajóval vándoroltak ki”.¹³ A levelek jól érzékeltetik az óhazához való kötődést „amely helybeliek egyharmadának, kétszáz embernek a visszatelepülését jelentette”.

1699-es adatok szerint Lóréven húsz adózó háztartás volt, két évvel később huszonhat. Az 1731. évi pravoszláv összeírás szerint Lóréven 21 szerb család élt, 5 évvel később a családfők száma 24, nyolc évvel később 22. Az 1757-1759 között, Mária Terézia rendeletére elrendelt, úrbérrendezéshez kapcsolódó összeírásban csak 15 családfő és 9 felnőtt férfi családtag szerepel, valamint 9 özvegy. A bácskai püspökség által készített 1769-es összeírás szerint Lóréven 28 szerb ház és egy templom található, ez utóbbi pópával együtt.¹⁴

A 19. század első harmadában Lórév 75 házában 525 fő élt, közülük 519-en a nem egyesült görög vallás követői. 1856-ra a népesség 559 főt tett ki, ami 1890-ben 619 főre, 1910-ben 692 főre növekedett, majd a kivándorlások miatt is csökkent.¹⁵ Az 1860-as években kezdte meg működését az újonnan épített szerb egyházi iskola.

¹² A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság 1918-ban a Szerb Királyság és a Szlovén-Horvát-Szerb Állam egyesülésével jött létre, 1919. október 3-án I. Sándor király Jugoszláv Királyságra változtatta az ország nevét.

¹³ Lakos Á. (2002) 58. o.

¹⁴ Lakos Á. (2002) 28–38. o.

¹⁵ id. m. 50-51. o.

Népesség éves %-os változása:

[1870-1880]	-0.58 %/év	1870: 620 fő
[1880-1890]	+0.57 %/év	1880: 585 fő
[1890-1900]	+0.58 %/év	1890: 619 fő
[1900-1910]	+0.54 %/év	1900: 656 fő
[1910-1920]	-0.9 %/év	1910: 692 fő
[1920-1930]	-2.2 %/év	1920: 632 fő
[1930-1941]	-1.06 %/év	1930: 506 fő
[1941-1949]	-0.06 %/év	1941: 450 fő
[1949-1960]	-0.89 %/év	1949: 448 fő
[1960-1970]	-0.38 %/év	1960: 406 fő
[1970-1980]	-0.93 %/év	1970: 391 fő
[1980-1990]	-1.28 %/év	1980: 356 fő
[1990-2001]	-0.18 %/év	1990: 313 fő
[2001-2011]	-1.17 %/év	2001: 307 fő
[2011-2015]	+1,52 %/év	2011: 273 fő
[2015-2017]	+5.05 %/év	2015: 290 fő

Lórév utolsó hivatalosan becsült népessége 320 fő, 170 férfi és 150 nő (2017), ami Pest megye népességének 0.03%-a. Területe 987 hektár (9,9 km²), népsűrűsége 32 fő/km². A lakások száma 129, népességet figyelembe véve, ez 2.5 fő/lakás. Ha a népesség azonos ütemben változna, mint a 2015-2017 közötti években (5.05%/év), 2018-ban Lórév lakossága 336 fő lenne.¹⁶

Magyar-jugoszláv kapcsolatok

A két világháború közötti magyar- jugoszláv viszony vizsgálata jelentős „*eltéréseket mutathat ki a magyar kormányoknak és a kisantant egyes államainak a viszonyában. A különbségek nemcsak térben, hanem időben is megállapíthatók. Egy-egy országgal fenntartott kapcsolatainkban számtalan feszült szituáció, közeledési kísérlet, többé vagy kevésbé éles fordulat következett be.*”¹⁷

A magyar külpolitika a szomszédsági politika javításában, az érdemi párbeszéd megvalósításában a Jugoszláviával való kapcsolat erősítését tartotta reálisnak a környező államok közül. Ezt mutatja az 1924-ben aláírt, a legnagyobb kedvezmény elvét tartalmazó magyar-jugoszláv gazdasági egyezmény, amit más megállapodások követtek jogsegély, útlevel, kiadatás, határállomás, kettős tulajdonlás stb. „*A magyar-jugoszláv kapcsolatok alakulására azonban ránehezedett az olasz külpolitika, amely 1927-ig törekvéseivel egybevágónak ítélte meg Ma-*

¹⁶ nepesseg.com/pest/lorev utolsó letöltés: 2018. május 24.

¹⁷ Harsányi I. (2005) 228. o.

gyarország és Jugoszlávia kapcsolatainak baráti irányba fejlődését, és ezt jó néven vették a térség megbékélését szorgalmazó más nagyhatalmak is.”¹⁸

A kisebbségi kérdés tekintetében „a Magyarországon maradt délszláv kisebbségek ügye jelentéktelen volt Jugoszlávia számára a Magyarországgal folytatandó politikája formálásában, már csak nemzetrészei viszonylag csekély száma miatt is.”¹⁹ Azaz a „délszláv kisebbség marginális szerepet töltött be a jugoszláv politikában – pusztán létük is alig volt ismeretes a szélesebb jugoszláv közvélemény előtt”²⁰

1926 márciusában Bethlen miniszterelnök Genfben az olasz külügyi államtitkártól kapott információk alapján a jugoszláv külügyminiszterrel tárgyalt egy magyar-jugoszláv megállapodásról, amiről tárgyalások is indultak. Augusztusban Horthy Miklós a mohácsi csata 400. évfordulója alkalmából mondott beszédében reményét fejezte ki, hogy Jugoszláviával helyreáll a régi barátság és megértés. A tárgyalások során kiderült, hogy a magyarok olyan szerződést szeretnének, amely semlegességet biztosítana egy harmadik állammal szembeni konfliktus esetén és nem tartalmazza a magyar-jugoszláv határ végleges elismerését. Jugoszlávia azonban tartani kívánta magát kötelezettségvállalásához a kisantant államokkal szemben, nem szándékozott semlegességet vállalni, ha a magyarok Csehszlovákiával vagy Romániával katonai konfliktusba kerülnek. Miután Fiume és Albánia kérdésében nézeteltérés alakult ki Olaszország és Jugoszlávia között, Mussolini máris ellenezni kezdte a magyar-jugoszláv közeledést. A magyar kormány számára fontosabb volt az olasz kapcsolatok ápolása, amit az 1927. április magyar-olasz egyezmény (barátsági szerződés) is tükröz. Csehszlovákia és Románia pedig elvárta Jugoszláviától a szolidaritást, ezért ragaszkodtak ahhoz, hogy csak akkor kössön Magyarországgal döntőbírósi egyezményt, ha azt velük is megkötöi. Így aztán a tárgyalások eredménytelenül fejeződtek be.

Az egymás közti kapcsolatokban 1927-ig a magyar és jugoszláv politikai döntéshozókat még kevésbé presszionálták, mindaddig, amíg április 5-én Bethlen István miniszterelnök Rómában aláírta az olasz–magyar barátsági szerződést. „Ettől kezdve a két ország mindinkább egymással szemben álló nemzetközi tömbökbe tagolódott be; ebben a koordináta-rendszerben a külső hatások is más-képpen jelennek meg,”²¹ noha Magyarország szerette volna kétoldalú megállapodással rendezni a vitás kérdéseket. A jugoszlávok azonban húzták az időt, ezért írta alá a magyar miniszterelnök a barátsági szerződést. A 30-as évek elején a magyar politikai vezetés óvta Mussolinit a Jugoszláviával szembeni erőszakos fellépéstől, miközben a horvátok, szlovének rovására történő szerb hegemonisztikus és centralizációs törekvésekkel szemben, ezt kihasználva igyekezett bom-

¹⁸ Johancsik J. (2010), 117. o.

¹⁹ Hornyák Á. szerk. (2016), 27. o.

²⁰ id. m. 28. o.

²¹ id. m. 229. o.

lasztani az állam – azóta tudjuk már, hogy nemzettudati szinten sohasem megvalósult – egységét.

Ugyanakkor „a Magyarországon maradt délszláv kisebbségek jelentősége nagyon csekély volt Jugoszláviának Magyarország irányában tanúsított politikája formálásában, pusztán a viszonylag csekély számából kifolyólag is.”²²

Ezekben az évtizedekben Jugoszlávia lett/maradt az egyetlen állam, „amely a korszak egészében komoly szerepet kapott Magyarország Balkán politikájában. Ennek legfőbb oka az a magyar törekvés volt, hogy fellazítsa az ország köré vont kisantant gyűrűt. Miután a magyar politikai elit legnagyobb része Jugoszláviát tartotta a kisantant leggyengébb láncszemének, úgy vélték, Belgrádot le lehet választani Prágáról és Bukarestről, s így csökkenthető az ország elszigeteltsége, illetve biztosítani lehet Magyarország hátát Jugoszlávia irányából a Csehszlovákiával és Romániával szembeni politikájához.”²³

A „húszas években az átmeneti beilleszkedés tényébe kényszerűen belenyugvó magyar külpolitika számára kézenfekvő volt, hogy a kisantant blokkot dél felé igyekezett fellazítani.”²⁴

A kisebbségi kérdés tekintetében „a Magyarországon maradt délszláv kisebbségek ügye jelentéktelen volt Jugoszlávia számára a Magyarországgal folytatandó politikája formálásában, már csak nemzetrészei viszonylag csekély száma miatt is.”²⁵ Azaz a „délszláv kisebbség marginális szerepet töltött be a jugoszláv politikában – pusztán létük is alig volt ismeretes a szélesebb jugoszláv közvélemény előtt -”²⁶

1930 novemberében előtérbe került az optánsok kérdése,²⁷ akiről a trianoni békediktátum rendelkezett. Az állampolgársági kérdés rendezésének két formája volt:

- 1.) mindazon személyeket, akik 1910. január 1. előtt az adott területen éltek, megillette annak az országnak az állampolgársága, amelyikhez a terület került. A békediktátum életbe lépését követő egy éven belül jogában állt optálni - vagyis állampolgárságot választani - annak az országnak a javára, amelyben 1910. január 1. előtt honossággal bírt;
- 2.) a békediktátum életbe lépését követően fél éven belül optálhatott bármelyik utódállam javára, amennyiben nyelvileg vagy fajilag különböz-

²² Hornyák Á. (2008), 193. o.

²³ Hornyák Á. (2016) 246. o.

²⁴ Pritz P. (1982), 168. o.

²⁵ Hornyák Á. szerk. (2016), 27.o.

²⁶ id. m. 28. o.

²⁷ Az optálás az optánshoz kapcsolódó nemzetközi jogi kifejezés, olyan személyeket jelölnek vele, akiknek a területi változások miatt állampolgárságuk felől nyilatkozni kellett. A jugoszláv állampolgárságot csak abban az esetben kaphatták meg, ha ahhoz a jugoszláv állam hozzájárult.

tek a lakosság többségétől. „A jugoszláv külügyminisztérium a délszláv állam nemzeti érdekének tartotta, hogy mindazok a magyar optánsok, akik Magyarország javára optáltak, valóban kiköltözzenek; valamint, hogy a jugoszláv állampolgárságért folyamodó magyarok kérvényét elutasítsák, külföldi állampolgárként bánjanak velük, s eltávolítsák őket az országból. A kérdés kényességére való tekintettel azonban fontosnak tartották, hogy ezt nagyobb felhajtás nélkül, néhány hónap leforgása alatt hajtsák végre.”²⁸

A jugoszláv külügyminisztérium hangsúlyozta, hogy az első esetben az optálás a trianoni békeszerződés hatályba lépésétől, és nem az erről kiállított okmány napjától érvényes, amit csak az állampolgárságról való lemondási eljárással lehet visszavonni. A második csoport esetében nem az optálási kérvény benyújtásának napja volt a döntő, hanem annak az elfogadása. Vagyis, amíg az nem történt meg, az illető külföldi állampolgárnak minősült.

Az optánsok ügye érintkezett a kettősbirtokosság kérdésének problémájával, amire itt nem térhetünk ki részletesen. A lényeg, hogy az 1926-os magyar-jugoszláv kereskedelmi szerződés lehetővé tette, hogy a két ország határkerületében lakó kettősbirtokosok vámmentesen vihessék át áruikat a határon. A megállapodás 1932. május 18-i lejáta után – közben 1928-ban meghosszabbították – Belgrád már nem adta meg a kedvezményeket – azaz nem engedte a határbirtokosok terményeinek vám- és illetékmentes ki és bevitelét, illetve nem tette lehetővé jugoszláv állampolgárok számára annak elnyerését. Ez „a jugoszlávok részéről azt eredményezte, hogy a kettősbirtokosok csupán az első osztályú vámúton vihették át terményeiket, amelyből mindössze 17 volt az egész jugoszláv-magyar határvonalon. Ezekből egy folyót, 7 vasút és 9 közút, ami azt eredményezte, hogy a kettősbirtokosoknak sokszor nagy kerülőt kellett tenni. Mindebből a magyar külügyi vezetés arra a helytálló következtetésre jutott, hogy Belgrád célja ezekkel az intézkedésekkel a kettősbirtokos intézmény megszüntetése.”²⁹ A jugoszláv döntés egyik oka, hogy 1931 őszén a horvát emigránsok (usztasák) a határ közelében a Zala megyei Jankapusztán külön tábort kaptak, ahol katonai képzést is folytattak. A tábor és az itt folyó tevékenység 1934. október 9-e után kerül az érdeklődés középpontjába, miután a macedón ORIM és a horvát usztasa mozgalmak szövetségéből alakult „Tett Propagandája” csoport egyik tagja Marseilleben meggyilkolta II. Karadjordjevic Sándor jugoszláv királyt és Louis Barthou francia külügyminisztert és a szálak közvetve Jankapusztához vezettek. A me-renylet „előkészítéséért több országot terhel felelősség, aminthogy az is köztu-

²⁸ Hornyák Á. (2010), 65.o.

²⁹ uo. 66.o.

*dott, hogy az ügy, számos – korántsem lényegtelen – mozzanatát ma is homály takarja.*³⁰

A másik ok a határ nem hivatalos, de valóságos viszonylag szabad átjárhatóságában keresendő, mivel a határjeleket a földtulajdonosok kiszántották, így a határvonal eltűnt. Emiatt a helyi parasztok arra panaszkodtak, hogy a magyarok ellopják lovaikat és áthajtják a határon, amit nem tudtak/lehetett bizonyítani. A „határtalanság” miatt a magyarok aktív és intenzív propagandatevékenységet is ki tudtak fejteni és a határmegállapító bizottság jugoszláv vezetője szerint a „zöldhatáron” keresztül érkeznek a bombák, fegyverek, brosúrák, kalendáriumok. És ez akadályozta a Sokol mozgalom térnyerését is. (A Sokol mozgalom az öszszláv összefogást hirdető tornaegyesületek szervezeti formája volt, amely a szláv nemzeti tudatot különösen az etnikailag vegyes területeken igyekezett erősíteni, a diákokat a nemzeti ideológia szellemében nevelni.)

A jugoszláv hatóságok, a káros magyar befolyás megszüntetését, csak a kettősbirtokosság, azaz a határátkelések teljes beszüntetésével vélték megoldhatónak. *„A Belgrádba érkező jelentésekből aggasztó kép rajzolódott ki mind a kettősbirtokosok, mind a szélesebb értelemben vett határmenti sáv lakosságát illetően. A határmegújítási bizottság vezetője (aki jugoszláv volt – T. G.) 1932. július 20-i jelentésében fontosnak tartotta, hogy az állam ragadja magához a kezdeményezést, mert amennyiben a kettősbirtokosokra bízák a kérdés megoldását, hogy ők adják el földjeiket a magyaroknak, akkor azok soha, de legalábbis tíz évig nem fogják eladni, mert a magyaroknak ez nem felel meg. Biztosra vette: a magyarok minden eszközzel azon lesznek, hogy megakadályozzanak bármiféle eladást. Egyrészt, mert tisztán politikai oldalról nézik ezt a kérdést. Másrészt, a hírszerzést ezeken a kettősbirtokosokon keresztül végzik.*³¹

1934. május 12-én, a határon elkövetett jugoszláv túlkapásokkal szemben a magyar kormány a Népszövetség segítségét kérte, noha tisztában volt azzal, hogy a szervezet legjobb esetben is csak kompromisszumos megállapodáshoz segíti őket. A magyar-jugoszláv tárgyalások július 21-én fejeződtek be Belgrádban két dokumentum aláírásával. Talán a legfontosabb, hogy elejtették a határbirtokosság felszámolásának tervét, amit a tárgyalások alatt szóban is megerősítettek.

³⁰ Pritz P. (1982), 178. o.

³¹ id. m. 69. o.

Összeesküvés és összeesküvők

1934. június 20-án Pásztóy Ámon, a KEOKH³² helyettes vezetője, miniszteri osztálytanácsos jelentette a belügyminiszternek, hogy Lórév lakosságának jelentős része „joghatályos opciót gyakorolt az előírt időben Jugoszlávia javára” de nem távoztak el Jugoszláviába, hanem tovább folytatják földművelő foglalkozásukat.³³ Személyesen győződött meg a lórévi nemzetiségi viszonyokról, „az ellenségeink által ott folytatott nagy szerb propaganda érzékelhető és kikövetkeztethető vonatkozásairól”.³⁴ Egyenként vizsgálat alá vette a falu lakosságát Georgovics Milos bíróségi és Koczka jegyzői jelenlétében és leszögezte: „Hogy a szerb optások forró ragaszkodásuk ellenére sem sietnek haza az álomországba, annak egyszerű magyarázata az, hogy Lórév községben meg van a viszonylagosan túl jó és biztos megélhetésük, míg erre itthon nem számíthatnak.”

A magyar hatóságok túlságosan elnézőek velük szemben. Véleménye szerint „semmi remény sincs arra, hogy a szerbek a magyar állameszmébe felszívódjanak, noha az tény, hogy ma már a szerb gyermekek jól beszélnek magyarul, a magyarok azonban – szerbül.”

A Belügyminisztérium illetékes vezetője arról tájékoztatta Boór Aladár belügyminiszteri tanácsost, a Közbiztonsági Osztály vezetőjét 1934. október 10-én, hogy felhívta a ráckevei járás főszolgabíróját az ország elhagyására kötelezett optásokkal szemben véghatározat meghozatalára. Ennek végrehajtása nem egyszerű, mert magyar részről nem dőlt el, „hogy érdekelt az opció következté-

³² A Magyar Királyi Belügyminisztérium Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságát (egykorú rövidítéssel a KEOKH-t) az 1930. évi XXVIII. törvénycikk hozta létre. Pásztóy Ámon belügyminiszteri titkár Scitovszky Béla belügyminiszter utasítására tanulmányozta a svájci idegenrendészeti rendszert, majd ennek ismeretében készítette el annak magyar változatát. 1932-ben már a Magyar Királyi Belügyminisztérium VIII. b. alosztálya néven jelent meg a tárca akkori szervezeti felépítésében. Első vezetője dr. Folyovich József miniszteri osztálytanácsos (később miniszteri osztálytanácsos miniszteri tanácsosi címmel és jogkörrel) volt, helyettese pedig dr. Polczer / Pásztóy Ámon miniszteri titkár, miniszteri osztálytanácsosi címmel és jogkörrel. A KEOKH élén osztályfőnök állt, aki a belügyminiszter nevében intézkedhetett. A törvény a Hatóság vezetőjét és helyettes vezetőjét ismerte el hatóságnak, akiknek ügyintéző hatáskörét a törvény szabta meg, rendelkezéseiket a „miniszter helyett” hozták. Fontos, hogy egyetlen más miniszteriális osztályvezető sem rendelkezett hasonló jogkörrel. A többi osztály ügyintézői jogkörét ugyanis a „miniszter rendeletéből” gyakorolta. ld.: Kovács T. 2016.

³³ MOL K 149. BM-res. 1938. 38. d. 8. tét.I – 2042 525538. doboz

³⁴ A belügyi tárca ellenségként kezelte a nemzetiségeket, a németeket is.

ben elvesztette-e a magyar állampolgárságot különösen akkor, ha az optálás tényét a magyar hatóság bizonyítani nem tudja”.³⁵

Ósszel a csendőrség nyomozó osztályparancsnokság jelentése szerint általában „a szerb lakosság látszólag igen hazafias, más nemzetiségű egyénnel szoros kapcsolatot nem tart fenn. A jó magyar hazafiasság leple alatt, vezetőik irányítása mellett, teljesen szerb nemzeti eszmék szerint élnek és aszerint nevelik a fiatalokat is.”³⁶ Állítólag a szerb papok, tanítók és kántorok minden 2. évben Szerbiába mennek és beszámolnak a tanítás, nevelés eredményéről „és kioktatják őket a szerb nemzeti érdekek szolgálatára”.

Lórév lakossága teljesen szerb, csak a jegyző, az állami tanító és néhány szegénysorsú ember (kanász, csordás) magyar. „Szerbek között vallási villongások vannak az új gör. kel. magyar egyház miatt. Bosszúból, kisebb kihágások miatt egymást jelentgetik fel az őrsön. Faji tekintetben azonban ezek is egyek és megközelíthetetlenek.” A jegyző közlése szerint a helyi szerb parasztságban „a faji hovatarozás érzése születésétől kezdve kiolthatatlanul él.” Nem szervezkednek a nemzet ellen, a fajukhoz, egyházukhoz ragaszkodnak, de ezzel kapcsolatos követeléseik nincsenek. Idegeneket nem túrnek meg maguk között.

A község bírása a bolgár származású (Georgiov) Georgovits Milos, aki összeférhetetlen természetű, minden lakossal szemben személyeskedő, kellemetlenkedő alak. Péter nevű fia a helyi Nemzeti Egység Pártjának titkára. Georgovits (Georgovics) Péter egy hónappal korábban már bejelentést tett a csendőrségen a Budapest környéki nagyszerb propagandáról és előadta, hogy „a helyzet annyira magyarelles Lóréven, hogy mindenkinek utána kiabálnak, aki magyar érzelmű és azt ordítják, hogy nemsokára Szentendrén lesz a cseh és szerb határ...”. Véleménye szerint „a kerületi, járási csendőrség parancsnoka Gegő Károly tiszt-helyettes oláh származású oláh származású és éppen a legnagyobb szerbekkel, Abrahamovics Márkóval, Vidák Miklóssal a legjobb baráti viszonyban van; ez lehet az oka annak, hogy semmiféle szerb propaganda ellenes vizsgálat eredménnyel sohasem szokott járni.”³⁷

A csendőrség jelentésében szerepel, hogy Bogdán Demeter lórévi lakos nemzetellenes magatartása miatt a KEOKH által kiutasításra került; 10 nap alatt köteles elhagyni az ország területét. Egyszer már ki lett tiltva, de a pópa és a községi bíró közbenjárására a kiutasítási végzést hatálytalanították. Évekkel ez előtt közreműködött, hogy lórévi szerbek szerb állampolgárságot szerezzenek és ki is utaztatták őket.

1934. november 20-án a KEOKH-nál megjelent a fent említett Georgovics Péter lórévi lakos és a szeptember 21-i bizalmas bejelentésével kapcsolatban előadta, hogy november 12-én (hétfőn) Lórévnél kikötött egy szerb teherhajó. Dió-

³⁵uo. M. kir. Belügyminiszter Sz: 114/biz/1934./VIII/b.

³⁶uo. 17/63 szám/B.kt. 1934, BM res. 1934. szept. 6. 8207. sz.

³⁷Uo.Jkv., felvétetett Budapesten 1935. augusztus hó 5-én

szegi Ferenc révésznek feltűnt, hogy Jorgovics lórévi szerb pap ilyen időben a Duna partján tartózkodik és figyelni kezdte az eseményeket. Néhány ember kiszállt a hajóból, beszélgettek Jorgoviccsal, majd nagyobb terjedelmű csomagot tettek ki a partra. Az eső miatt nem tudta kivenni mi lehet a csomagban. A hajó északi irányba ment tovább.

Lóréven „több ember tud arról, hogy a ráckevei csendőrőrs parancsnoka, Gergő tiszthelyettes két lórévi lakosnak megbízást adott arra, hogy figyeljék és jelentsék be, ha jugoszláv hajó kötne ki a községnél. Ezért a szolgálatért a tiszthelyettes 20 pengő jutalmat is ígért. Ez a tiszthelyettes azonban ez alkalommal is olyan embereket vont be a nyomozásba, akik ezzel érintve vannak.” Georgovics elmondta azt is, „hogy a lórévi optások körében bizalmasan arról beszélgetnek, hogy több komitácsi jött az országra és itt terrorista cselekményekre készülnek”.

A magyar királyi csendőrség, nyomozó osztályparancsnoksága 1934. december 29-én arról tájékoztatta a belügyminisztert és a Közbiztonsági Osztály vezetőjét, hogy a szerb lakosságú településeken milyen nacionalista megnyilvánulásokat tapasztaltak.³⁸ Lóréven a szerb pap (Jorgovics Konstatntin) vélelmezhetően bizalmas szerb ügyekben utazgat, mert keveset tartózkodik a községben. A budapesti 1. csendőrnnyomozó alosztályparancsnokság értesülése szerint Jorgovics a szerb kormánnyal szoros kapcsolatban áll. Georgovics Miklós bírósági elnök – aki vélelmezhetően önkényesen változtatta meg a nevét – erősen szerb érzelmű és a lakosságot is ilyen irányba, tehát károsan befolyásolja.

Pomázon a szerb lakosság „lehangolt”. A Voisics Dusán vezette szerb dalárda hetente kétszer működik, de ennek leple alatt titkos megbeszéléseket folytatnak. Budakalászon Horthy Miklós névnapja alkalmából csak a római katolikus templomban volt istentisztelet, amelyen „a szerb községi elöljárósági tagok közül senki sem volt jelen”. A görögkeleti szerb templomban nem is tartottak istentiszteletet. Problémának látják, hogy a községházán írnokeként dolgozó szerb pap fiát leventeoktatóknak nevezték ki, mert „attól lehet tartani, hogy a leventék kiképzésére vonatkozó adatokat atyja útján a szerb állam javára elárulja”. Ráckeven is vannak radikális szerb megnyilvánulások – pl. a határok kérdésében –, itt is a pap az egyik meghatározó hangadó személy.

Az érdi és a százhalmabattai szerb lakosság előterjesztést nyújtott be a budapesti szerb követséghez „amelyben kérték azt, hogy hasson oda a követség, hogy a szerb kormány a magyarok kiutasítását szüntesse be, annál is inkább, mert ők Magyarországon ugyanolyan elbánásban és jogokban részesülnek, mint a magyar lakosság.” Krisztics Miklós honvédelmi minisztériumi tolmács gyakran fordul meg a községben, ahol a pappal és a helyi vezetőkkel szoros kapcsolatot tart fenn. Ugyanakkor a szerbek – ismeretlen eredménnyel – gyűjtést indítottak a Szerbiából kiűzött magyarok részére.

³⁸ K 149 38. d. 17/128 sz./ B.kt. 1934.

1935 tavaszán a csendőrség, nyomozó osztályparancsnoksága a lórévi szerb mozgalommal kapcsolatban arról számolt be a Belügyminisztériumnak, hogy Georgovics Milos lórévi községi bírósági és Nikolov Szvetozár lórévi lakosok – bolgár származásúak - a lórévi szerb pap lakásán aláírtak egy iratot, miszerint a szerb egyház ellen nem fejtenek ki tevékenységet. Hat lórévi lakos pedig azt követelte az ott lakó bolgároktól, hogy tegyenek hűségesküvet a szerb királyságra, mert görögkeleti vallásúak. Ehhez egy nyilatkozatot kellett aláírniuk, miszerint a lórévi szerb templomban lett megkeresztelve, mindig is pravoszláv szerbnek érezte magát, nem tagja más nemzetiségű pravoszláv szervezetnek. *„Kívánok tagja lenni a lórévi szerb pravoszláv egyháznak, mely egyháznak és iskolának mindig hű és odaadó tagja leszek.”*³⁹

Két hónappal később már a rendőrség politikai rendészeti osztálya is foglalkozott a *„lórévi szerbek államellenes magatartásával”*, Hetényi Imre főkapitányhelyettes, a szakszerű politikai rendészet megszervezője és irányítója írásban tájékoztatta Kozma Miklós belügyminisztert.⁴⁰ Eszerint Lórév és Rácalmás szerb lakosai az utóbbi időben mind gyakrabban adnak kifejezést nagyszerb érzelmüknek. 1918 őszén Gyurgyevics István – jelenleg szegedi görögkeleti lelkész – Lóréven megalakította a szerb nemzeti tanácsot. A jegyzőkönyv szerb nyelven készült és hivatalossá akarták tenni a szerb nyelv használatát a közigazgatásban is.

1921 januárjában a lórévi szerbek nagy része Jugoszlávia javára optált, de majdnem mindnyájan itt maradtak. *„Ugyanakkor bezárták a szerb iskolát is csak azért, hogy a magyar érzelmű Risztovics Milán görög keleti szerb tanítótól, aki jelenleg Mohácson él, megszabadulhassanak, mert magyar érzelmi miatt gyűlöltek.”* Risztovicsot és az akkori községi bírót is kizárták a görögkeleti szerb egyházból, akiket a szerb ügy árulóinak tartanak. Az optálásról készített névjegyzéket a budapesti szerb konzulátushoz egy Szlaveb Athanász nevű bolgár, valamint két szerb, Tyoszity Miklós és Tomics János vitték fel. Ez utóbbi személy Montegróban került a magyar hadsereg fogságába s ily módon „rekedt” Magyarországon. Egy időre kiköltözött Jugoszláviába, de később újra visszatért és Dinich Ödön a kerület akkori képviselője segítségével magyar állampolgárságot nyert. A jugoszláviai szerbek magyarországi összekötőkön keresztül foglalkoznak valuta és egyéb csempészettel. A határmenti közvetítőállomás a baranyai Beremend. A beszámoló azzal zárul, hogy Lóréven nincs 20 szerb, aki hűséges lenne a magyar államhoz.

1936. február 27-én Nagy Kálmán rendőrfogalmazó (Budapest) arról számolt be, hogy Georgiev Péter⁴¹ volt lórévi, jelenleg budapesti lakos javasolta, hogy a lórévi tejcsarnokba „az édesapja helyett egy horvátul és szerbül tudó nyomozó

³⁹M. kir. csendőrség, nyomozó osztályparancsnoksága 17/122 szám/B. kt. 1934. Szerb mozgalom Budapest, 1935. március 5.

⁴⁰Uo. M. kir. rendőrség, politikai rendészeti osztálya Budapest 279/1935. pol. rend. res.

⁴¹Id. fentebb: Georgovits (Georgovics) Péter néven, uo. szám nélkül

menjen le pár hétre, „aki a helyszínen megállapíthatja az ott folyó pánszláv mozgalmakat. Amennyiben javaslatát elfogadják, úgy kéri, hogy az illető feltétlenül szerb nevet használjon, mert a lóréviak nagyon bizalmatlanok az idegenekkel szemben.” Az apja majd „kiokosítja” a helyi dolgozóról, tudnivalóról.

Georgiev megismételte korábbi állítását, mely szerint a ráckevei csendőrpáncsnok, Gegő Károly oláh származású. „A ráckevei főszolgabíró Harsányi László anyagilag teljesen a ráckevei jegyzőtől függ, akinek az apósa pedig a szerb származású Radovits Emil, ráckevei lakos.” Ők azok, akik a nyomozóhatóságokat félrevezetik. A főszolgabíró korábban állandóan hazaárulózta a papot, most sűrűn vannak együtt, mulatoznak, báloznak.

1937. április 5-én a lórévi vezetőjegyző Nedelykov Szvetozár görögkeleti szerb pap állam- és magyarellenes magatartásáról tájékoztatta a ráckevei szolgabírót. Eszerint Szvetozár januárban „vallási alapon szerb és nagyszerb propagandát” kezdett el terjeszteni és a jegyző sejteti, hogy ezzel összefüggésben vittek el a paptól februárban hét fajtiszta postagalambot. A jegyző szerint csak radikális eszközökkel lehet hatni a szerbekre, például fel kell függeszteni az autonómiájukat.

A csendőrség, nyomozó osztályparancsnoksága 1937-ben összefoglaló jelentést készített a belügyminiszternek lórévi szerb mozgalomról „bizalmas felderítés” alapján, amit július 2-án küldtek el a Közbiztonsági Osztály vezetőjének.⁴²

1913-ban Lóréven titokban alakult meg a „Szokol egyesület”, melynek szervezői (Vidák Boldizsár, Vidák Átyim) 1921-ben Jugoszláviába költöztek. A szokolisták a lórévi erdőben, titokban kiképzést kaptak, amiről 1914-ben a lórévi jegyző tudomást szerzett. Értesítette a ráckevei főszolgabírót, Rudnyánszkyt, aki kiszállt a településre és vizsgálatot folytatott. A világháború kitörése miatt az egyesület további sorsa ismeretlen.

1918 októberében a községben megalakult a „Nemzeti tanács”. „Ettől az időtől kezdve a nagyszerb propagandában a mindenkori lórévi görög keleti pap magyarellenes tevékenysége vörös vonalként húzódik végig napjainkig” – állapítja meg a jelentés. Így tehát nem véletlen, hogy október 23-án a görögkeleti lelkeszt, Gyurgyevics Istvánt választották a szerb nemzeti tanács elnökévé, majd november 16-án a néptanács elnökévé.

Megszervezték a nemzeti őrséget is, amelynek parancsnokává Risztovics Milánt választották.

A Tanácsköztársaság bukása után a „magyarság erőfeszítéseiben a lórévi szerbség nem vette ki részét. A lórévi nagyszerb propaganda a nemzeti hadse-

⁴²K 149 BM-res. 1938. 8. tét.l – 2042 5255 38. doboz: M. kir. csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága.

7559 szám/B.kt. 1937.Lórévi mozgalomról összefoglaló jelentése

reg életrekeltésében nagyszerb álmainak széttépését látta és Gyurgyevics pap vezetésével minden eszközt megragad, hogy a konszolidáció útjába akadályokat gördítsen.”

A nemzeti hadsereg budapesti bevonulása után, amikor megkezdődött a katonakötelesek toborzás, Gyurgyevics arra biztatta a behívót kapottakat, hogy ne vonuljanak be, hanem szökjenek át Jugoszláviába. Gyurgyevics a paplakban rejtette a katonaszökevényeket, majd a budapesti szerb (!) követségen kért segítséget, hogy átszöktethesse őket Jugoszláviába.

Gyurgyevics 1919-ben Vidák Boldizsárral, 1921-ben Vidák Átyimmal a belgrádi külügyminisztériumban járt, ahol a magyarországi szerbek optálásának és kiszállítása tárgyában tárgyalt. Ezt követően közgyűlést tartottak Lóréven, melyen az elnök megkérdezte a szerbeket, hogy akarnak-e az SHS államba költözni? Mint mondta, „...*bízunk abban, hogy sikerülni fog... Hogy ez a nép akarja és akar visszavándorolni a régi hazájába, ahonnan a dédtyái eljöttek. Ez a nép, joggal várta, hogy az S.H.S. királyság, mindent el fog követni a visszavándorlásra.*” Ha nem, akkor az itteni szerbek beolvadnak a magyarságba, „*idegen nép tengerébe fulladnak*”. Nagyon fontos a nyelvmegőrzés, mert „*később már úgy járnak, mint a székesfehérváriak, akik nem tudnak már szerbül nyolcat sem kimondani.*” A közgyűlés végül nem hozott határozatot, „*mivel a nép semmi bizonyosat nem tud, fogalma sincs, hogy kapnak-e házat és földet, legalább is annyit, amennyi itt van, s hol volna ez a föld: Szerbiában, vagy pedig a Bánságban?... Ez a nép földművelő, melynek alapja a föld. Ha a földet biztosítják, akkor ez a nép örömmel optál.*”

Az optálással kapcsolatban 1920-ben számos helyi szerb jelentette ki, hogy jugoszláv állampolgár akar lenni. A jugoszláv külügyminisztérium a belgrádi magyar követséggel közölte a névsort: 19 férfinév, közülük 13-an családotól. „*Bizalmas adatok szerint azonban a fentieknél jóval több lórévi ember optált – részben nyíltan, részben titokban – Jugoszlávia javára. Ezek nagyrésze ma is Lóréven lakik, noha az optánsok kiköltözésének határideje (1930. november 1.) régen lejárt.*”

Annak ellenére, hogy az optánsok kiköltözésének határideje 1930. november 1-e volt, sokan mennének még 1937-ben is. 1922 januárjában kezdődtek a titkos optálások, 1924-ben három helyi lakos küldöttségileg vitte fel az újabb optánskérvényeket a budapesti szerb követségre „*és azt kérték, hogy a követség úgy tüntesse fel a dolgot, mintha 1921-ben beadott kérvényekről lenne szó*”. 1926-ban megtudták a lórévi szerbek, hogy Jugoszlávia befogadja ugyan őket, de földet nem adhat. Ekkor az előbb említett delegáció ismét megjelent a budapesti követségen és kérte, hogy a magyar hatóságokkal ne közöljék az optánsok névsorát, mert akkor üldözni fogják őket. Ezt a követ állítólag meg is ígérte nekik.

1921 őszén 9-10 fős szerb társaság érkezett hajón Lórévre, akiket Gyurgyevics és Vidák Miklós községi bíró fogadott. A paplak udvarán vacsora volt, ahol a szerb himnuszt és más szerb dalokat énekeltek és Nagyszerbiát éltették. Gyurgyevics kijelentette, hogy Lórév lakossága szerb érzelmű.

Ezt követően a jelentés Gyurgyevics több magyarellenes magatartását sorolja fel, mint jugoszláv katonai lelkészi állásra pályázat stb. A belgrádi hadügyminisztérium azzal utasította el a kérését, hogy rá Magyarországon is szükség van.

A jelentés foglalkozik a lórévi bolgár származású családokkal is. Az új pap (Jorgovics Konstantin) csak akkor tekintette őket teljes jogú szerb egyházi tagoknak, ha azok esküvel megerősített nyilatkozatot adtak, mely szerint bolgár származású apától és szerb származású anyától születtek, *„magamat pravoszláv szerbnek éreztem és hogy most is ilyennek érzem magamat és a jövőben is annak érzem magamat.”* Volt, aki bolgár származására hivatkozva megtagadta a hűség eskü letételét. Azokat, akik szembeszálltak az erőszakos szerbesítéssel, kizárták a lórévi görögkeleti egyház választmány tagjainak sorából.

A görögkeleti papok által osztogatott szerb naptárakban nincs magyarellenes szöveg, de alkalmasak a nagyszerb eszme fenntartására, terjesztésére. Rendszeres a pengőcsempészás, pl. *„a Keleti pályaudvar környékén valamelyik virágkereskedésben nyugta ellenében átadják a pénzt s onnan ismeretlen módon kiviszik Jugoszláviába.”* A településen a görögkeleti felekezeti iskola mellett 1930. óta állami elemi iskola működik. Azóta súrlódás van az iskoláztatás körül. A pap kezdetben megtagadta az állami iskolába járó szerb gyerekek hittan oktatását – nem volt hajlandó az iskolába menni, hanem a gyerekektől várta el, hogy a szerb iskolába vagy a parókiára menjenek –, de végül iskolaszéki fellebbezés hatására el kellett vállalni a hittan oktatását. Az iskolai Szent Száva ünnepek is a nagyszerb propagandát szolgálják.

Gyurgyevicset 1923. október 1-ével Szőregre helyezték, utóda Szabados Neofid ugyanolyan magyarellenes szellemű, mint Gyurgyevics. Az ő utóda Jorgovics Konstantin, aki a bolgár származású gör. keletiket *„csak akkor tekintette teljes jogú szerb egyházi tagoknak”* ha azok esküvel megerősített nyilatkozatot írtak alá, mely szerint bolgár apától és szerb anyától származnak, a lórévi templomban keresztelték meg és pravoszláv szerbnek érzi magát.

Az erőszakos szerbesítéssel szembefordulók beadvánnyal fordultak a ráckevői járás főszolgabírójához, hogy egyházi ügyekben is az illetékes magyar hatóságok és ne Belgrád döntsön. A kérvényt aláírókat kizárták a lórévi görögkeleti egyház választmány tagjainak sorából.

A jelentés kitér arra is, hogy a „nagyszerb propagandának bizonyos pénzforrások is rendelkezésére állanak. Például Vidák Zsifkó 1928-1931 között Karlócán végzett teológiát, amit Zubkovics György szentendrei gör. keleti püspök 6000 dínáros pénzbeli támogatása tett lehetővé. Az anya elbeszéléséből arra következtetnek, hogy Vidák *a szerb kémelhárítóknál van alkalmazásban*”. Lánytestvére Beremenden volt tanítónő, ahol *„nagyszerb tevékenységet fejtett ki, sőt kémgyanússá is vált, ezért mennie kellett Magyarországról.”* Újvidékre költözött át.

Jorgovics Konstantin Georgiev Péter lórévi lakos állítása szerint kémkedésre akarta rávenni és beismerte, hogy *„Jugoszláviából pénzt kap és abból többeket pénzel”*. *„Bizonyos jelekből kétségtelennek látszik, hogy a magyarországi szerb-ség pénzüsszegekkel rendelkezik. Ezeknek az összegeknek gyaníthatólag Belgrád*

a forrása, a kiutalás azonban részben a budapesti szerb követség, részben a szentendrei gör. keleti püspök útján történik. Emellett – bizalmas hírforrás szerint – a Budapesten élő vagyonosabb szerbek is támogatják a nagyszerb célokat.” Ezekből a pénzekből nincstelen görögkeleti vallású szerbeket segítyeznek, „*aki szerb lányt vesz feleségül*”. Segélyben részesítik azt is, akit valamilyen csapás ért, pl. elhullott a tehene, lova. Budapesten működik egy szerb fajvédő bizottság, mely a fővárosban működő szerb iparosokat támogatja, pl. nőülés esetén.

Jorgovics Konstantin bizalmas természetű leveleit nem postán, hanem küldönc útján juttatta Budapestre. „*Szubotics Istvánné (szül. DusicsVaszília) feltűnés nélkül végezhette ezt a megbízást, mert mint tejeskófa hetenként kétszer fordult meg Budapesten. A leveleket a szerb követség Obzics Márkó nevű házmestere vette át és továbbította.*” Más görögkeleti papok is hasonló összeköttetésekkel rendelkeznek. A dunai hajókkal pedig csempészetet is folytatnak, például kukoricát hoznak Romániából, bort és pálinkát Jugoszláviából.

Az optálások során családtagokkal együtt kb. 200-300 ember vándorolt ki Jugoszláviába. Ingatlanai eladása most is folyik. Bizalmas értesülések szerint a vételárat kicsempézik Jugoszláviába.

Lóréven nincs egység a lakosság között. Amikor még Georgiev Milos volt a községi bíró, két pártra szakadtak: a magyarokhoz húzó Georgiev pártra és nagyszerb pártra. Ez utóbbi csoport egyik vezetője a jelenlegi községi bíró, Vidák Miklós. A két párt vízálya nem annyira politikai, mint inkább családi és személyi jellegű. A szerbek „*gyűlölettel viseltetnek a magyarok iránt, noha azok helyzete is igen súlyos. A szerbek vagyonosak, a magyaroknak azonban kevés kivétellel csak házuk van, s ezért napszámos munkára szorulnak. Csak hogy munkát nem igen kapnak a szerbektől.*”

A községtől többen bérelnek szántóföldet. Vidák Miklós bíró a szerbeket csak ritkán szólítja fel fizetésre, a magyarokat folyton ezzel zaklatja. Több szerbet hűtlenség büntetéssel és a magyar állam megbecsülése elleni vétséggel vádolt meg egy névtelen feljelentés. A gyanúsítottak és a tanúk mindent tagadtak, kivéve három főt, akiknek a vallomása megegyezett a névtelen levélben foglaltakkal.

1937 tavaszán a ráckevei csendőrség által folytatott nyomozás – ami a szerb érzelmű „ellenpárt” emberei ellen irányult, akik megrongálták Georgiev Milos kerítését – eredményeként feljelentést tettek a budapesti királyi ügyészségen és a ráckevei királyi járásbírószágon állam és társadalmi rend felforgatására irányuló vétség, becsületsértés, vagyronrogálás és magánlaksértés vétsége, közrend elleni kihágás miatt. „*A feljelentett egyének valamennyien pánszláv érzelműek, gyűlölik a magyarokat.*”

A csendőrség szerint az „*eddig tárgyalt eseményekből nyilvánvalóan látszik, hogy Lóréven a nemzetiségi izgatás olyan légkört teremtett, mely a község nyugalmát megbontotta, a nyugodt fejlődést megakadályozza és a hatóság munkáját is erősen megnehezíti.*”

A nemzetiségi izgatásnak Nedelnyikov Szvetozár görögkeleti pap a vezetője, támogatja őt Vidák Miklós bíró és a községi előljárárság négy tagja. Szvetozár a

magyar iskola, nevelő munkáját próbálja akadályozni, szeretné, ha megszüntetnék az állami iskolát.

A jelentés végül az alábbi megállapítással zárul: *„Az eddig tárgyalt eseményekből nyilvánvalóan látszik, hogy Lóréven a nemzetiségi izgatás olyan légkört teremtett, mely a község nyugalalmát megbontotta, a nyugodt fejlődést megakadályozza és a hatóság munkáját is erősen megnehezíti.”*

A szerb nacionalista nézetek terjesztésének megakadályozását szolgálta az az intézkedés is, ami engedélyhez kötötte az iskolai színielőadások megtartását. Ennek megfelelően 1937. január 8-án Porisics Alexandra tanítónő engedélyt kapott a ráckevei főszolgabírótól előadás megtartására. A főszolgabíró műszaki hiba miatt nem tudta értesíteni telefonon az engedélyezésről a lórévi csendőrőrsöt, amely megakadályozta az előadás megtartását, majd „kikérdezéseket eszközölt”. Az erről készült feljegyzés szerint: *„A ráckevei főszolgabíró a cső.őrs eljárását nemzetiségi politikai szempontból károsnak tartja, de károsnak tartja azt is, hogy a cső. nyomozók Lóréven az ő tudta nélkül nyomozásokat végeznek. Különösen azt tartja felháborítónak, hogy a nyomozó alosztály egyik, a ráckevei szakasziparancsnoknak szóló felhívásban ilyen kitévelt használt: „Tudja meg a főszolgabírótól, amennyiben megbízható.”* A szakasziparancsnok a felhívást felmutatta a főszolgabíróknak, aki feljelentést tesz Pest vármegye főispánjához és intézkedést kér a csendőrséggel szemben.⁴³

Az általunk vizsgált levéltári anyagban az utolsó információ, hogy 1938 júniusában a ráckevei csendőrök ügynöki jelzés alapján egy darab 95 mintájú katonai puskát és 7 darab pisztolyt foglaltak le, a tetteseket a járási főszolgabírónál feljelentették. Arról nincs tudomásunk, hogy bárki ellen büntető eljárást indítottak volna, vagy valakit megbüntettek.

A második világháború kitörése után a magyarországi szerbek egyértelműen ellenséggé váltak. A Honvédelmi Minisztérium 1942. november 29-i rendelete alapján⁴⁴ nemzetiségi munkásszázadokat kellett felállítani, ahova elsősorban megbízhatatlannak ítélt szerb, horvát és román katonaköteles férfiakat soroztak be, mint „nemzethűség szempontjából megbízhatatlan” egyéneket. Mint láttuk, a csendőrség is foglalkozott a lórévi szerbekkel. Ennek háttere, hogy a Magyar Királyi Csendőrségen 1930-tól működni kezdett a politikai ügyekért felelős állambiztonsági szerv. A Csendőrség Központi Nyomozó Osztályparancsnokságának létrehozása biztosította a szervezet államrendészeti nyomozási jogkörét, amivel korábban nem rendelkezett. Az állambiztonsági vonal öt alcsoportja közül a negyedik foglalkozott a nemzetiségi mozgalmak elleni fellépéssel.

A nyilas puccs után a Nemzeti Számonkérő Különítmény is nyomozott szerbekre. Egy kiragadott példa: *„A nyilas rendszer ellentmondásosságára utal, hogy*

⁴³ OL K 149 – 1938 – 8 – 4134 M. Kir. BM. 2149/res. 1938. VII. osztály T.: Lórév községben a csendőrség magatartása

⁴⁴ 68 781. eln. 1. a /1942

egyrészt vezethettek nyomozásokat a német kisebbség ellen, ugyanakkor figyelemmel kísérték a különböző nemzetiségek németellenes kijelentéseit is. Erre példa, hogy Hajnácskóy László rendszeresen figyeltette a muraközi papok németellenes tevékenységét, kijelentéseit.”⁴⁵

Felhasznált irodalom

- BAGI Zoltán Péter: A szerbek betelepülése a Magyar Királyság területére a 14. század végétől 1703-ig (Rövid áttekintés). Szabadka, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, 2014.
- BINDORFFER Györgyi – DÓCZÉ Nikolett – KÁLLAI Ernő: A magyarországi nemzetiségi közösségek történelme és jelene. In: A jövevényektől az államalkotó tényezőkhig. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon. Gyulavári Tamás – Kállai Ernő (szerk.). Országgyűlési Biztos Hivatala, Budapest 2010. pp. 49-143.
- CSŐSZ László et al.: Munkaszolgálat a második világháború idején a történelmi Magyarország utódállamaiban. Múltunk, 2017/1. szám pp. 72-145.
- HARSÁNYI Iván: A magyar diplomácia déli szomszédságpolitikája az 1920-as években (Hornják Árpád: Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918-1927. Múltunk, 2005/4. szám pp. 227-233.
- HEGEDŰS Antal: A szerbek perszonális és területi autonómiája Magyarországon 1690 és 1868 között. Létünk, 1992/4-5. szám pp. 215-228.
- HORNYÁK Árpád: A magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918-1927. Századok, 2006/3. szám pp. 1308-1331
- HORNYÁK Árpád: A kettős birtokosság a két világháború között a magyar-jugoszláv határon. Muratáj, 2010/1-2. szám pp. 107-123.
- HORNYÁK Árpád: Magyar-jugoszláv kapcsolatok a kétvilágháború között. In: Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kollektív emlékezet. Papp Richárd, Szarka László (szerk.) Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008. pp. 189-202.
- HORNYÁK Árpád: Találkozások-ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar-szerb kapcsolatok történetéből. Bocz Nyomadaiprai Kft. Pécs, 2010.
- HORNYÁK Árpád: A Horthy-korszak Magyarországa jugoszláv szemmel. Délszláv levéltári források Magyarországról 1919-1941. Kozmosz Kiadó – MTA BTK TTI Pécs-Budapest, 2016.
- HORNYÁK Árpád: Magyarország Balkán politikája a két világháború között és Albánia függetlensége In: Kelet-Európai sorsfordulók. Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére, L'Harmattan – ELTE BTK 2016. pp. 243-252.

⁴⁵ Kovács T. (2006) 83.

- JOHANCSIK János: Magyarország külpolitikája 1918-1999. L'Hrmattan – Zsigmond Király Főiskola, Bp. 2010.
- KISPÁL Richárd: A magyarországi szerbek és a magyar állam kisebbségpolitikája az első világháborúban. *Belvedere Meridionale*, 2015/ 3. szám pp. 77-89.
- KITANICS Máté: Szerbek Magyarországon. Migráció a 14-18. század között. *Rubicon*, 2016/2. szám pp. 6-71.
- KOVÁCS Tamás: A Nemzeti Számonkérő Különítmény Múltunk 2006/3. szám pp. 71-100.
- KOVÁCS Tamás: Egy szervezet – egy feladat? A Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság létrejötte és működése, 1930–1945. *Rendvédelmi Füzetek*, 2010/4. szám pp. 84–101.
- LAKOS Ágnes: LÓRÉV. Száz Magyar Falu Könyvesháza, Bp. 2002.
- Miskei Antal: A Csepel-sziget és Ráckeve mint királyi és szultáni birtok (15-18. század) Líceum Kiadó Eger, 2016.
- PRITZ Pál: Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula idején 1932-1936, Akadémiai, 1982.
- SZAKÁLY Ferenc: Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben (Vázlat). In: Zombori István (szerk.): A szerbek Magyarországon. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1991.